

Aarne-Thompsonove klasifikacije. Petzoldt s pravom drži da je ova predaja samostalan tip koji po mnogo čemu spada u područje predaje i legende.

Svestrana monografija Leandera Petzoldta ima na kraju dva vrijedna priloga: karte u koje je ucrtana rasprostranjenost građe (vremenska i geografska). Na prvoj karti prikazan je Božić i Nova godina kao termin posjeta, a na drugoj je termin svadba. Prilog je vrijedan, premda nisu ucrtane izvanevropske varijante razmatrane pripovijetke.

Ovaj vrijedan studijski rad o životu jedne narodne predaje jednako će zadovoljiti i historičare književnosti i folkloriste.

Nives Ritig

DAGMAR BURKHART, UNTERSUCHUNGEN ZUR STRATIGRAPHIE UND CHRONOLOGIE DER SÜDSLAVISCHEN VOLKSEPIK. Slavistische Beiträge, Bd. 33. Verlag Otto Sagner, München 1968, 549 str.

Ovo već po opsegu imponantno djelo (sa blizu 500 strana teksta i pedesetak strana napomena i bibliografije) nastalo je kao doktorska disertacija jednoga mlađog istraživača, učenice Aloisa Schmausa.

Utjecaj A. Schmausa, toga današnjeg najšireg po koncepcijama i najmodernijeg poznavaoća narodne poezije južnih Slavena, osjeća se na mnogim stranicama ove knjige, pa i u njezinoj zamisli.

Zamisao knjige svodi se u osnovnom na slijedeće:

Autorica je komparativno razmotrila značajan tematski dio južnoslavenske narodne epike na širokom prostoru epske tradicije u bugarskim, makedonskim, srpskim, hrvatskim i crnogorskim pjesmama. Uspješno je pokušala rasporediti u vremenu i prostoru »nepregledan i zbunjujuće raznolik materijal« dvaju velikih tematskih krugova: krug pjesama o junačkom dobivanju nevjeste i onaj o borbi sa zmajem (zmaj ima u našem tekstu značenje *drakon*, *Drache*, *aždaja*, što doduše ne odgovara autoričinu tumačenju tog naziva — o čemu ćemo još govoriti — ali mu je u hrvatskoj jezičnoj upotrebi značenje upravo takvo, pa nema razloga da pribjegavamo drugim nazivima). To su, prema autoričinu izlaganju, dva najarhaičnija tematska kruga južnoslavenske narodne epike. Nastojala je prikazati razvoje sižeā i nastajanje varijanata te postupno demitologiziranje i historizaciju epskih pjesama. Najarhaičnije pjesme potječu, prema istraživanju D. Burkhart, sa makedonskog i zapadnobugarskog područja, a povezane su sa susjednom starom grčkom tradicijom. Po arhaičnosti su na drugome mjestu pjesme s hrvatske primorske obale i s otokā, koje su sačuvale arhaične crte prema zakonitosti petrificiranja perifernih tradicija, ali one ujedno sadrže i tragove svoga prolaska kroz dinarsku zonu. Najmlađi sloj gotovo posve demitologiziranih i ujedno historiziranih pjesama čine epske pjesme tzv. klasične dinarske zone, koje su jezgra zbirke Vuka Karadžića.

Primarnom sloju starih epskih pjesama, nastalih u makedonskoj i zapadnobugarskoj zoni, pripadaju sižeī o borbi junakovoj sa zmajem, kao i njihovi odvjeci, tj. sižeī o borbi s vilom brodaricom, o Bolanom Dojčinu, o Crnom Arapinu; zatim pjesme o borbi s nadnaravnim antropomorfnim protivnikom

(Musa Kesedžija s tri srca, div s kamenim srcem, divovska Arvatka djevojka); zatim pjesme o herojskom djetetu; pjesme o zmaju (ovdje kao antipodu ale, aždaje) i pjesme o vilama (borbe s vilom, ljubavni odnosi s vilom i dr.) U pjesmama o borbi junakovoj sa zmajem (= aždajom) dolazi u toku vremena do supstitucije zmaja opakom vilom, Crnim Arapinom i sl. Junak koji ubija zmaja srodan je u tim pjesmama arhaičnom »kulturnom junaku«, zaštitniku svoga roda.

Ovaj primarni mitološki suphistorijski makedonsko-zapadnobugarski sloj doživljuje u 14. st. prvi val historizacije time što preuzima imena povijesnih junaka kao što su npr. Marko, Relja i Momčilo, a mitska čudovišta počinju se djelomice preobraćati u povijesne protivnike — Turke, »Crne Arape«, Tatare.

Na podunavskom području dolazi u 15—16. st. do prvog procvata srpsko-hrvatske epike, u koju ulaze imena ugarsko-srpskih junaka i toponima (npr. Janko, Sekul, Zmaj-ognjeni Vuk, te Budim, Temišvar, Srijem, itd.); te se pjesme zatim prenose na makedonski i zapadnobugarski teren, gdje se prilagođuju domaćoj arhaičnoj tradiciji (dok su pjesme poput onih kosovskih bile onamo prenesene kasnije).

Na makedonskom i zapadnom bugarskom području taj je započeti proces historizacije pjesama ostao u svome zametku, pa su one sačuvale arhaične mitološke crte. Osnovni interes studije D. Burkhart obraća se upravo tom arhaičnom sloju i njegovoj vezi s mitom i bajkom; autorica pretpostavlja da su te pjesme potekle iz onoga davnog stanja u kojemu još nije bilo diferencijacije među pojedinim vrstama, pa su zajedničke zalihe mitoloških vjerovanja, kao i motiva i jednostavnih sižeā, bile opća podloga za stvaranje mitova, bajki i pripovjednih pjesama — odatle njihova motivsko-tematska podudaranja.

U prvom poglavlju knjige analizira autorica hrvatsko-srpsku junačku epiku, prvenstveno onu skupinu sižeā u kojima se kao nosioci radnje susreću povijesni likovi ugarskih junaka tzv. »ugričića« i srpskih despota iz kruga Brankovića i Jakića. Autorica je mišljenja, u skladu sa A. Schmausom, da su oko 15. st. na južnougarsko-srijemskom prostoru nastale epske pjesme dugoga stiha koje su opijevale junake iz kruga »ugričića« i Brankovića, ali da je forma dugog stiha stvorena već prije, vjerojatno u Makedoniji, odakle je prenesena na sjever zajedno s nekim motivima i imenima junaka. Pjesme dugog stiha kretale su se zatim prema jugu, prema jadranskom prostoru, po-primajući crte krajeva kroz koje su prolazile (prvenstveno jezične, dok su se sižeī postojanije održavali). Forma je tih pjesama, u obliku u kojem su zapisane, baladična, znatno drukčija od novije po tipu deseteračke epike. U njima još nema bližih dodira s Turcima niti hajdučkog duha.

Autorica razmatra poslije bugarštica pjesme »Erlangenskog rukopisa«, zbirke Vuka Karadžića, Milutinovića i »Matice hrvatske«. Ustanovljuje da pjesme Erlangenskog rukopisa čine razvojni međustupanj između bugarštica i Vukove zbirke; u njima se smanjuje povijesni ugarsko-srpski tematski udio a počinje prevladavati hajdučko-uskočki duh. O Vukovoj zbirci drži autorica da predstavlja nov razvojni sloj, za razliku od arhaičnije Milutinovićeve zbirke kao i od zbirke Matice hrvatske (imajući u vidu pjesme s »hrvatske periferije, prvenstveno dalmatinskih otoka i jadranskog primorja«). U tim svojim za-

ključcima autorica se u znatnijoj mjeri oslanja na mišljenja nekih drugih pisaca, osobito Soerensena i Schmausa.

Govoreći zatim opširno o karakteristikama makedonskih i zapadnobugarskih pjesama, autorica obrazlaže da time ne podrazumijeva politički pojam, nego da u tu uvjetno nazvanu grupu uključuje onaj relativno homogeni prostor epske narodne poezije koji obuhvaća »najveći dio Makedonije, južne i jugoistočne Srbije kao i zapadne Bugarske«. Naglašava arhaičnost primarnog sloja pjesama na tom području, nastalih prije 14. st., njihovu predepsku, mitološku, baladičnu prirodu. Primjećuje da tu, za razliku od istočnog bugarskog područja, ima malo hajdučkih pjesama, a ujedno upozoruje na razliku među bugarskim i srpsko-hrvatskim hajdučkim pjesmama (bugarske predstavljaju mlađi tip pjesama, dok su srpsko-hrvatske hajdučke pjesme kontinuirani nastavak starije junačke epike — o čemu je već prije pisao Schmaus).

Govoreći o sekundarnom sloju pjesama u makedonsko-zapadnobugarskoj zoni, o pjesmama donesenim sa srijemsko-južnougarskog prostora, upozoruje autorica na izmjene do kojih je došlo u tim pjesmama, na njihovu dehistorizaciju i lišavanje junaka njihovih individualnih osobina, i pri tom pita »u kolikoj su mjeri ugarsko-srpski junaci pjesama već prije svog prenošenja ovamo bili dehistorizirani — jer proces gubljenja individualnih crta nesumnjivo se djelomice odrazio već u pjesmama dugog stiha« (str. 49). Ovako postavljeno pitanje sadrži jednu važnu metodološku pogrešku: naime, pjesme dugog stiha sačuvane su u obliku bugarštica, u zapisima iz Dalmacije — a ti zapisi ne mogu svjedočiti o obliku onih pjesama iz Srijema koje su bile izvorom makedonskim pjesmama. Bugarštice su i same na dalmatinskom hrvatskom području, u specifičnoj mediteranskoj kulturi, poprimile osebujna vlastita obilježja i, preuzevši teme pjesama o ugarsko-srpskim junacima, oslobodile su ih prijašnje povijesne konkretnosti. Dehistorizacija i stvaranje vlastitih osobina pjesama odvijali su se samostalno i veoma različito s jedne strane na makedonskom a s druge na dalmatinskom području, pa stoga ni jedne ni druge pjesme nisu uzorak jednoga zajedničkog starijega stanja, premda im izvori mogu biti zajednički.

Razmatrajući sekundarni sloj makedonske epike, autorica uspoređuje njihove sižee s adekvatnim sižeeima bugarštica i argumentirano zaključuje o putovima i vremenu njihova širenja (analizira pjesme o Momčilu, o banu Dojčinu, proročki san o padu Budima, kosovske pjesme i dr.).

Najopsežnije poglavlje knjige istražuje južnoslavenske epske sižee u kojima se stopio primarni i sekundarni epski sloj. Tu su se u širokom tematskom i prostornom zahvatu našli na okupu brojni poznati sižei narodne epike južnih Slavena. Riječ je o ovim tematskim skupinama: 1. dobivanje nevjeste uz iskušavanje mladoženje (teške zadatke izvrši mladoženjin pomagač; mladoženja po zadatku prepliva rijeku; mladoženja pliva preko rijeke i bori se sa zmajem); 2. prepreke pri putovanju svatova (napad na svatove; borba sa zmajem u bunaru); 3. iskušavanje mladoženje i napad na svatove; 4. pjesme o borbi sa zmajem izvan svatovskih sižea (borba sa zmajem; borba s vilom brodaricom; Bolani Dojčin; Crni Arapin).

U pjesmama o iskušavanju mladoženje dodiruju se epske pjesme s bajkama: fantastične prepreke, tri teška zadatka i dr. Motivi tih pjesama korespondiraju ujedno arhaičnim svadbenim običajima (simbolična iskušavanja i prepreke postavljene mladoženji).

Iscrpne analize pojedinih epskih sižea, s pregledima njihovih slojevitih modifikacija kroz brojne varijante, ne možemo u ovoj recenziji poimence prikazivati, nego samo upozorujemo na iznenađujuće obilje obuhvaćenih pjesama i literature — za čime će istraživač epske poezije južnih Slavena moći u toj knjizi posezati kao za informativnim priručnikom i podsjetnikom.

Kako je već rečeno, u knjizi se u analizama arhaičnih mitskih sižea obraća mnogo pažnje dodirima tih epskih sižea s bajkom. U načelu prihvaćamo već izneseno tumačenje da ta zajednička tematika svojim znatnim dijelom izvire iz davnoga stanja u kojemu se još nisu bili jasno izdiferencirali mitovi, bajke i epske pjesme; ali u toku stoljećā bilo je i drugih puteva za uzajamno preuzimanje motiva i sižea među bajkom i epskom pjesmom. Među ostalim, epske su pjesme katkada preuzimale i na svoj način transformirale cjelovite sižee i motive bajki (o čemu opširnije govori moja rasprava »Sižei narodnih bajki u hrvatsko-srpskim epskim pjesmama«, *Narodna umjetnost*, knj. 1). U izlaganju D. Burkhart susreće se veliko obilje »bajkovitih« motiva u epskim pjesmama. (Riječ »bajkovito« upotrebljavamo u značenju *märchenhaft*, *skazočno*, nemajući boljeg izraza.) Spominjemo primjerice: makedonska pjesma u kojoj junak treba donijeti jabuku s Crnoga mora da bi dobio nevjestu te ubiti lamiju itd., završava epizodom o fingiranoj »diobi« nevjeste, pri čemu ona iz straha ispljune troglavu zmiju (kao u bajci Aa Th 507); u drugoj makedonskoj pjesmi Sekula kao prosac mora skočiti u usijanu peć, što izvrši uz pomoć svoga konja (usp. motiv u Aa Th 531); u jednoj bugarskoj pjesmi mladoženjin pomagač izvrši teške zadatke: izjede devet peći kruha, ispije devet buradi vina i prepozna nevjestu (kao u Aa Th 513); u srpskoj pjesmi iz Stojkovićeve zbirke Markov nećak Ognjan, da bi dobio nevjestu, mora pronaći zlatnu patku, paunovo pero i neku malinu — pri čemu mu pomaže njegov konj (analogno motivima u bajci Aa Th 531).

U svim ovim primjerima ustupila je bajka svoje motive epskoj pjesmi, koja ih je privukla sebi po zakonu afiniteta — što D. Burkhart mjestimice primjećuje, ali pretežnije naginje tumačenju takvih primjera putem zajedničkih predepskih izvora, kroz formu tzv. »junačke bajke«. U želji da potvrdi arhaičnost »bajkovitih« motiva u makedonsko-zapadnobugarskim pjesmama, autorica navodi nekoliko srodnih motiva iz susjednih grčkih narodnih bajki kao dokaz da su i jedni i drugi crpli svoju tematiku iz zajedničke »zalihe sižea i motiva u kojoj još nije bilo diferenciranih vrsta« (str. 225). Ali navedeni motivi iz grčkih bajki toliko su općeniti i internacionalni da ne mogu uvjerljivo svjedočiti o nekoj posebnoj regionalno omeđenoj drevnoj zajedničkoj zalihi motiva.

Dolazimo do najtežeg spornog i nerazjašnjenog pitanja. D. Burkhart pionirski se prihvatila teške zadaće da kronološki i prostorno poveže golem broj razasutih i rascjepkanih južnoslavenskih epskih pjesama, da grupira sižee po srodnosti, da utvrdi njihove do sada neprimijećene zajedničke identitete.

Povezanost i identitete pjesama, njihove slojevite povijesne izmjene vidi autorica u postepenim supstitucijama jednih likova u pjesmi drugima, krećući od mitoloških do historijskih.

Pošto je opširno analizirala pjesme o napadajima na svatove što ih u arhaičnim pjesmama izvode zmajevi i druga demonska bića, zatim junaci s demonskim crtama pa na kraju Turci i hajduci, prikazuje autorica u tom nizu i novije hajdučke pjesme u kojima »odbijeni prijašnji prosac napada svatove«, ili pak »demonskog otmičara nevjeste nadomješćuje hajdučka četa« (str. 283).

Pjesme o vili brodarici koja na vodi uzima namet od žednih junaka protumačila je autorica kao kontinuirani nastavak pjesama o borbi junaka sa zmajem, osnovan na supstitucijama likova; u daljem izlaganju uključila je u taj niz i pjesme o Markovu bratu Andriji koga Turci u krčmi opiju i ubiju, a Marko ga zatim osveti (str. 405—406).

U poznatoj pjesmi »Marko ukida svadbarinu« vidi autorica »jako oslabljen nadomjestak za izvorno traženu svakodnevnu ljudsku žrtvu u sižeju o borbi sa zmajem« (str. 421—422).

Primjere smo odabrali manje-više slučajno da njima ilustriramo metodu povezivanja i identificiranja sižeja u knjizi.

Pitanje koje postavljamo slijedeće je: jesu li pojedine narodne pjesme kontinuirano trajale u toku dugih stoljeća i mijenjale se postepenim, jedva primjetnim supstitucijama svojih likova, od mitskih do povijesnih — sve dok se pjesma ne bi dublje preobrazila doživjevši raznolike inovacije i prijelome, izmijenivši svoju poetiku i prešavši katkada u drugi žanr, izmijenivši unutrašnji sadržaj a time, zapravo, identitet svog sižeja? Zamisao je privlačna i može se efektno ilustrirati primjerima. Zajedničke sižejne sheme među starijim mitsko-fantastičnim i novijim pjesmama povijesnih sadržaja zaista postoje. Ipak ne mislim da je razvojni put pjesama tekao u ravnome nizu postepenih supstitucija likova, motiva i epizoda. Ne poričem, dakako, opće poznatu činjenicu da pjevači narodnih pjesama supstituiraju pojedine likove, motive i epizode drugima i na taj način stvaraju nove varijante pjesama, obogaćuju ih i daju im pjesničku svježinu od teksta do teksta (zbog toga mi, uostalom, smeta što autorica na više mjesta u knjizi spominje sakaćenje, kvarenje, raspadanje neke pjesme, premda se u većini primjera »osakatila« i »pokvarila« samo prvotna shema pjesme, dok je varijanta u novome ruhu dobila originalne nove kvalitete). Ne poričem, dakle, činjenicu da se likovi i motivi u pjesmama mogu supstituirati, pogotovo ako su uzajamno bliski i adekvatni po funkciji, ali mislim da ta pojava nema važnost pravila za krupne preobrazbe epskih pjesama promatranih u njihovu širokom povijesnom razvoju. Kada bi se pjesme redom preobražavale putem takvih supstitucija, koje bi se gotovo mehanički događale, pjesme ne bi bile cjeline strukturirane organski u svim svojim dijelovima, cjeline u kojima nije svejedno ubija li mitski junak zmaja, ili se Marko Kraljević sveti Turcima zbog ubojstva brata Andrije. Ne vjerujem u takve dalekosežne supstitucije jer bi u tom slučaju pjesme bile samo gole sheme koje se mogu puniti proizvoljnim sadržajima. Čini mi se da na razvojnom putu pjesama koje imaju adekvatne sheme sižeja, ali i znatno različite konkretne sadržaje, nisu nastajale postepene supstitucije (bar ne po pravilu) nego su pojedini pjevači narodnih pjesama stvarali nove pjesme, sa sadr-

žajima koji su njima bili bliski — noseći u sebi modele starijih pjesama, kompoziciju njihove radnje, kao i arhetipske mitološke motive; oni su svoje nove pjesme strukturirali prema modelu starijih pjesama. Zbog međusobnih afiniteta, zbog adekvatnih kompozicija, junaci tih pjesama preuzimali su katkada obilježja predašnjih mitskih likova, kao što su i mitski junaci starijih pjesama mogli preuzimati imena i oznake novijih junaka. Granice nisu bile oštre, pre-tapanja su široko moguća pa, uz slučajeve stvarnih supstitucija, cijeli razvoj može prividno djelovati kao pravilan slijed pojedinačnih supstitucija unutar iste pjesme. Mislim da identitete treba tražiti prvenstveno u zajedničkim modelima, a ne u sukcesivnome mijenjanju istih pjesama putem supstitucija.

(O epskim modelima pisala sam već prije, polazeći od dostignuća nekih dotadašnjih srodnih istraživanja, u članku »Postojanost epskog modela u dvije pjesme iz dubrovačkog kraja«, *Narodna umjetnost*, 4, 1966.)

Ta su pitanja u mnogome još neriješena. Otvoren je problem gdje prestaje varijanta iste pjesme, a gdje počinje nova pjesma. (Takvo se pitanje, na donekle drukčiji način, postavlja i pred bajkom; V. Propp pokušao ga je u svojoj *Morfologiji bajke* riješiti, govoreći o zamjenljivosti motiva u bajci, zaključkom da su sve bajke samo niz varijanata jednoga jedinog općeg tipa bajke.)

U početku ovog prikaza rečeno je da pojam *zmaj* ima u knjizi D. Burkhart drukčije značenje od naše upotrebe te riječi. Pojmu *Drache*, *drakon* odgovaraju u njezinu tekstu nazivi *aždaja*, *ala*, *lamija* (uz stanovite međusobne modifikacije), dok se *zmaj* »u južnoslavenskom narodnom vjerovanju pretežno zamišlja kao antropomorfno biće, ali sa (zlatnim) krilima pod pazuhom i s lju-skavim repom«; njegova je glavna osobina da se bori protiv ale, aždaje, lamije, koja dovodi oluju, a *zmaj* »otklanja sušu, grād i slabu žetvu od područja koje štiti« (str. 463). O vjerovanjima u ta bića u knjizi se opširno govori i navodi se iscrpna literatura. Autorica daje svoje tumačenje o podrijetlu vjerovanja u zmajeve i uspoređuje vjerovanja o zmaju s onima o krsniku i zduhaču (literaturi se mogu dodati moji radovi o krsniku; v. *Istarske narodne priče*, str. 224—238 i *Fabula*, 1960, Bd. 3, H. 3). Autorica opisuje zmaja i kao biće što otima mlade djevojke i stupa u ljubavne odnose sa ženama, te analizira epske pjesme koje se osnivaju na toj temi (pjesme su zapravo povod za ekskurs o svim tim vjerovanjima). Cijeneći ova sadržajna izlaganja, upozorujemo na dvije prilično važne pogreške: prva je u tome što se na istome planu razmatraju živa vjerovanja i ona koja su sadržana samo u pjesmama; druga je pogreška u tome što se predodžbe o zmaju kao protivniku aždaje i čovjekovu zaštitniku, koje su rasprostranjene na istočnom i jugoistočnom prostoru južnih Slavena, uzimaju kao općenito »južnoslavenske«. Hrvatima je neobično suprotstavljavanje pojmovu *zmaj* i *aždaja*; naziv *zmaj* označuje u Hrvata istu opaku neman kao *aždaja* u Srba, ali i Srbi upotrebljavaju u tom značenju i naziv *zmaj* (vidi npr. naizmjeničnu upotrebu tih imena u Vukovim pripovijetkama). Hrvati kajkavci nazivaju zmaja imenom *pozoj*.

(Govoreći o zmaju, spomenut ćemo jednu studiju koja se pojavila nekako u isto vrijeme kada i knjiga Dagmar Burkhart a u mnogo čemu se s njome blisko dodiruje: to je studija B. N. Putilova »Ruske i južnoslavenske epske pjesme o borbi sa znanjem«, izišla u godišnjaku *Russkij fol'klor*, XI, 1968.)

Za neke teme i siže autorica je, na temelju građe kojom raspolaže, ustvrdila da su poznati samo na makedonsko-zapadnobugarskom području. Koliko je god obilata građa što je poslužila kao osnova za razmatranja u knjizi, razumije se da ipak nije mogla biti potpuna, pa su stoga neki siže i koji su poznati i na hrvatsko-srpskom području, ostali za to područje neregistrirani.

Tema o junačkom djetetu što raste čudesnom brzinom, ima natprirodnu snagu i ubija neman ili drugog protivnika jedna je od arhaičnih tema koje su u knjizi izričito ograničene na makedonsko-bugarsku zonu. (Kao mitski arhetipski motiv junačko odnosno božansko dijete u središtu je interesa knjige *Einführung in das Wesen der Mythologie* C. G. Junga i K. Kerényija.) Tema čudnog junačkog djeteta susreće se ipak i u hrvatsko-srpskim pjesmama, prema znatno rjeđe, npr. u pjesmi »Dijete mladoženja« (*Hrvatske narodne pjesme*, knj. X, str. 170—171 = Delorko, *Narodne lirske pjesme*, 1963, br. 187).

Istom tematskom krugu pripadaju i pjesme o djetetu kome majka pjeva uspavanku kako će oteti caru carevinu, zbog čega ga car zatvori, no dijete se čudesno izbavi. U knjizi se navode samo makedonski i bugarski primjeri, a mi dodajemo i primjere s hrvatsko-srpskog područja: *Hrv. nar. pjesme*, knj. I, str. 508 i knj. VI, br. 5.

Autorica drži da su pjesme u kojima svatovi zahtijevaju od mladoženje da gazi duboku vodu, pa se on pri tom utopi »isključivo bugarske i makedonske« i pretpostavlja da je balada u starijem obliku bila mitološka te je mladoženju u vodi dočekao zmaj (str. 285). Ova balada (koju ne mogu zamisliti u mitskom obliku sa zmajem) dobro je poznata i hrvatsko-srpskoj tradiciji: Žganec, *Hrvatske narodne pjesme kajkavske*, 1950, br. 97; Žganec, *Nar. popijevke Hrv. zagorja*, br. 454; Delorko, *Narodne lirske pjesme*, br. 221 (u sve tri zbirke navode se i varijante).

U bilješci br. 146 citira autorica makedonske i bugarske pjesme u kojima djevojka postavlja sve teže zadaće svome proscu, pa tu svoju oholost na kraju plaća glavom. Dopunjujem te primjere hrvatskim varijantama: Bošković-Stulli, *Narodne epske pjesme*, knj. II, 1964, br. 14 (s varijantama).

Na str. 482 napominje autorica da je tema o ljubavnoj vezi vile i mladića na hrvatsko-srpskom području poznata jedino u formi pjesme s motivom »labud-djevojke« (tj. o junaku koji se oženio vilom ugrabivši joj okrilje). No ima i takvih hrvatskih i srpskih pjesama u kojima oženjen junak potajno ljubi s vilom, čak i protiv svoje volje (*Hrv. nar. pjesme*, knj. V, br. 22 i 23; *Kuhač*, knj. V, br. 390).

Uz makedonske i bugarske mitske pjesme o divovskoj junačkoj Arvatki djevojci, od koje se uplaše junaci poput Kraljevića Marka, navode se na str. 448—450 tri hrvatska teksta (treći primjer pripada toj skupini samo po djevojičinu imenu); začudo, izostavljena je jedna veoma važna varijanta: *Hrv. nar. pjesme*, knj. II, br. 29 = Bošković-Stulli, *Narodne epske pjesme* II, br. 1.

U dvjema varijantama pjesme o vili vodarici susreće se motiv o opasnosti za junaka ako bi pio vodu u kojoj su vile okupale (ukopale?) nekršteno dijete (v. str. 387). Autorica vidi u tome posebnu lokalnu tradiciju, no zapravo je motiv o vilama koje otuju zdenac okupavši u njemu dijete (ili ograđivši zdenac) veoma rasprostranjen u hrvatskim, osobito kajkavskim pjesmama, pa je

očito po sili afiniteta ušao i u neke tekstove pjesme o vili vodarici; v. Žganec, *Hrv. nar. pjesme kajkavske*, br. 250 i var.; Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, I, br. 849—853 (hrvatski tekstovi).

Ove su dopune bile potrebne da bi ispravile i upotpunile sliku o širini rasprostiranja spomenutih sižea i motiva. Naši primjeri, dakako, nisu iscrpni, nego su odabrani radi ilustracije.

Daleka je od nas pomisao da ovim dopunskim ispravicima zamjerimo knjizi što svi ti primjeri nisu u njoj već navedeni — obilje njezine građe istinski imponira, a apsolutna potpunost ne može se očekivati ni od mnogo iskusnijih autora.

Uza sve iznesene zamjerke i mjestimična neslaganja, mišljenja smo da je ovo veoma značajna knjiga o južnoslavenskoj narodnoj epici. Upravo zbog te u osnovi visoke ocjene pristupili smo knjizi i problemima koje ona postavlja s punom kritičkom ozbiljnošću.

Ako bi autorica ubuduće možda pripremala novo izdanje ove knjige, preporučili bismo da je skрати i učini konciznijom (bez ponavljanja, preopširnih prepričavanja i dalekih ekskursija); trebalo bi ispraviti i dopuniti navode o lokalitetima pjesama; praktičnije za čitaoca citirati literaturu i kratice; dodati kazalo imena i pojmova; ispraviti tumačenja nekih riječi (iljaditi, izginuti); Aarne-Thompsonov tip bajke na strani 474 ispraviti u Aa Th 302.

Maja Bošković-Stulli

NARODNE PJESME O MIJATU TOMIĆU. Priredio ANDELKO MIJATOVIĆ. Zajednica samostalnih pisaca Tin. Zagreb 1969, 241 str.

Ova se Mijatovićeva zbirka sastoji od predgovora, tekstova odabranih pjesama, povijesnog prikaza o Mijatu Tomiću, popraćena s devet fotografskih snimaka, izvora koji nisu bili uz tekstove posebno spomenuti, rječnika i dviju zemljopisnih karata koje je izradio Lovorko Barbarić.

Od trideset pjesama, koliko ih sadrži ova zbirka, sedam ih je prvi put ugledalo svjetlo dana na njezinim stranama, a urednik ih je uzeo iz rukopisnih zbirki Matice hrvatske, koje se nalaze pohranjene u arhivu Odbora za narodni život i običaje Južnih Slavena Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Tih sedam pjesama zovu se: »Mijat hajduk i dva bega Čengića«, »Tomić Mihatić i Jure Magličić«, »Mihat hajduk porobio dvore Ljubovića«, »Hajduk Suša od Posušja i osveta na Kovčića Turke«, »Mijat hajduk i bula Renkovića«, »Mijat hajduk i Mujo Hrnjadin pljačkaju Vojina trgovca« i »Vido Marušić u četi Mihata hajduka«. Zapisivači rukopisnih zbirki iz kojih su pjesme preuzete zovu se Krsto Marković (v. zbirku M.H. br. 141), Mihovil Pavlinović (v. zbirku M.H. br. 143) i B. M. Glavić (v. zbirku M.H. br. 179). Ostale pjesme, koje su već objavljene, uzete su iz raznih publiciranih zbirki i iz jednog zbornika. Sva su ta izdanja tiskana u toku XIX i XX stoljeća. To su: Jukić-Martićeva zbirka »Narodne pjesme bosanske i hercegovačke«, zbirka »Vienac uzdarja narodnog o. A. Kačiću Miošiću«, dva sveska (IV i VIII) zbirke »Hrvatske narodne pjesme«, od kojih je prvi uredio L. Marjanović, a drugi N. Andrić, Kutlešina zbirka »Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine«.